

YERDEĞİŞTİRME DAVRANIMI

Bir araba kazası geçiren kadın neden yöresindeki kargaşalığa önem vermez de tutar makajını tazeler? İşte bu yazıda canlılarda, kuşlardan tutun insanoğluna kadar, bu garip ve ilginç davranışı gözlemiş olan ruh bilimcilerin cevabını okuyacaksınız.

Martı kuru otlardan yapılmış yuvasında oturuyor. Uzun kanatları bedenine yapışık, kırmızı ayaklarını altına toplamış, kuluçkaya oturduğu üç yuurtasını ısıtmaya çaballıyor.

Ansızın denizden geçmekte olan bir yelkenliden acıip bir ses geliyor. Kuş kararsız, kuluçka yatmakta mı devam etsin, yoksa gidip o acıip sesin ne olduğunu mu araştırсын? Aslında bu garip gürültü bir öğleden sonra sessizliğini yırtan çocuk kahkahalarından başka birşey değildir. Kuş ne onu yapıyor ne de ötekini, tutuyor cup diye suya dalıyor ve harıl harıl yıkanmaya girişiyor.

Kısa tüylü bir goril Batı Afrika'nın balta girmemiş ormanlarında 250 kiloluk ağırlığını kollarına ve bacaklarına vermiş koşup duruyor, 200 metre ötede cipini ormanda süren bir avcı var. Goril avcıyı farkedemeyen hemen arka ayaklarının üstünde doğruluyor, 1,5 metreyi bulan boyuyla gümbür gümbür göğsünü dövmeye girişiyor.

Bir başka yerde de kavşağı geçerken dikkatsizliği nedeniyle küçük bir kaza yapan ev kadını aceleyle arabasından fırlıyor. Öteki arabanın sahibi hırs içinde küfür ede dursun, trafik polisi arabası canavar düdüğünü çala çala gele dursun, bizim bayan çantasından aynasını çıkarıp alelacele saçını taramaya girişiyor.

Acaba bu üç olayda ortak olan yan nedir?

Martı, goril ve kadın —ve daha birçok canlılar— yerdeğİştirme davranımının tipik bir örneğini vermektedirler. Heyecanları, onların en mantıklı iki çözümden birinin izlemelerini önlemektedir, herbiri görünüşte en mantıksız davranımda bulunmaktadır.

Yuvasında mı kalsın, uçuşsun mu karar veremeyen martı, yıkanmaya girişir. Olduğu yerde mi kalsın, kaçsın mı karar veremeyen goril göğsünü döver. Tıpkı bunun gibi hem suçluluk duygusuyla kaçmaya hazırlanan hem de sorumluluk duygusuyla cezasını çekmeye rıza göstermek isteyen kadın tutar saçlarını tarar.

Bu yerdeğİştirme davranımı diye tanımladığımız olay 1940'a kadar bilinmemekteydi. Araştırmacılar daha henüz bu davranımın çeşitli hayvan türlerindeki reaksiyonunu tam olarak inceleyememişlerdir, bu nedenle de kesin bir bağlayıcı sonuca varmamışlardır.

1947'de omitolog Edward Armstrong şöyle bir teori ortaya attı! Yerdeğİştirme davranımı, bir davranış şekliinden hiç ilgisi olmayan yeni bir davranış şekline geçişteki aşırı güçlenmenin bir görünüşüdür. Armstrongun hipotezine göre martı bir tehlike önsezisi ile büyük bir enerji kazanmıştır, fakat o anın şaşkınlığı sonucu enerjisini yıkanmak suretiyle sarfetsmeye yönelmiştir.

Armstrongun bu teorisinin önemli bir değişimini de antropolog J. J. Van Jersel ve A. C. Bol yapmıştır. Geniş ölçüde yaptıkları gözlemlere dayanarak iki araştırmacı bu davranışı yasaklara karşı çıkma olarak nitelendirmişlerdir.

Bu araştırmacılara göre hayvanların davranış modelleri en önemlisinden başlamak üzere hiyerarşik bir düzen gösterir. Goril örneğinde en önemli davranış kaçmak, ya da saldırmak güdüsüdür. Bu güdüler daha az önemli davranışları —örneğin gorilin göğsünü dövmesini— adeta yasaklayan güdülerdir.

Van Jersel ve Bol'a göre eğer önemlilik yönünden eşdeğer iki dürtü hiyerarşik sırada aynı anda yer alırsa, birbirlerini ortadan kaldırırlar ve bu iki davranışın hiçbirisi vukubulmaz. Onun üzerine hiyerarşik sıranın daha alt kademesine yer alan bir başka davranış ortaya çıkar, bu davranışın üstündeki yasaklama kalkmış, bir çeşit yerdeğİştirme olmuştur.

Gerçek açıklama ne olursa olsun birçok canlılarda bu garip davranışa şahit olmaktadır.

Herne kadar belgesel bir biçimde henüz tam anlamıyla kanıtlanmamışsa da birçok böcek çeşitlerinin zor bir durumla karşılaştıklarında müthiş bir oburlukla yedikleri gözlenmiştir.

Bir tür balık da kendi karasularına düşman bir balığın girdiğini sezinleyince haldir haldir gereksiz yere yeni bir yuva yapmaya girişir. Düşman balık yeklaştıkça yuva yapma işi daha da süratlenmektedir. Birçok kuşlar tehlike sezinlediklerinde çiftleşmeye başlamaktadırlar. Orangutanlar, dağ gorilleri ve insanlar tedirgin olduklarında karış karış esnemektedirler. Antrpologlara göre önemli sınavlarda öğrenci ne kadar iyi dinlenmiş olursa olsun, üst üste esnemektedir.

KARANLIKTA ISLIK ÇALMAK :

Çoğumuz da can sıkıcı bir durumda kaç kez omuz silkip, kafa sallamış ya da başımızı kaşımışızdır. Islık çalmak da keza öyle, aslında islik çalma kaygısız ve keyifli anlarımızda yapılan bir eylem olduğu halde, korktuğumuzu ve bir korkuyu nasıl yeneceğimizi bilemediğimiz zamanlarda islik çalmamız bir çeşit yerdeğiştirme davranımı belirtisidir.

Bazı antrpologlara göre de aşırı yemek yeme ve alkollizmin kökeninde yatan neden de bu yerdeğiştirme davranışdır.

Bu davranışın en karışık yönü de kütleli belirlitilerdir —büyük insan topluluklarının yerdeğiştirme davranışı gibi—.

Bir örnek olarak yine antrpologlar futbol maçında kalabalığın deliller gibi bağırmasını göstermektedir —acaba bu şamata sahada olan bitene karşı mantikî bir reaksiyon mudur, yoksa bir yerdeğiştirme davranışı midir?—

Usta demagoglar, Hitler ve Musolini gibi yerdeğiştirme davranışının en tipik örneklerini konuşmalarıyla vermektedirler. İzlerinde yürüyen kişilerde ulusal ve ırksal sovenizmin en katiksiz duygularını uyandırmakla bu usta liderler binlerce insanın çabasını tek yola sürüklemeyi başarmışlardır. Yeni bir ekonomik sistemin yaratılması, tamamen değişik bir dinsel ahlak anlayışını ortaya konması gibi önemli, fakat o ölçüde de illitisiz faaliyetlere kitleleri yönetmeyi bilmişlerdir.

Fakat birçok antrpolog, psikiyatrist ve sosyologlar bu garip davranışın gelişmesi konusunda çok iyimserdirler, onlara göre herşey plânlı ve önceden belirlenmiş bir forma göre cereyan ettirilebilir. Başarısızlıkla bitebilecek bazı evlilik ilişkilerini güdümlü bir yerdeğiştirme davranımı ile pekâlâ yenmek kabildir onlara göre. Okul kampları önceden plânlanmış yerdeğiştirme davranışları için iyi birer fırsattır. Öğrencilerin huzursuzluğunu güdümlü bir plânlama ile daha barışçı sonuçlara götürmek pekâlâ mümkündür demektedirler.

Uluslararası sürtüşmeler de pekâlâ iyi düşünülmüş bir yerdeğiştirme modeli ile yatıştırılabilir.

Geleceği nasıl olursa olsun şurası kesindirki insanın hayvalar âleminde öğreneceği daha pek çok şey vardır.

Science DIGEST'ten
Çeviren : Kısmet BURLAN

İNSAN

Duyabileceğimiz en güzel duygu, bilinmeyen karşındaki heyecandır. Artık şaşmayacak kadar bildiğini sanan ve hayrette kalma duygusunu kaybedenin ölünden farkı yoktur. İnsanın içinde bulunduğu ve kurtulamayacağı çıkmaz, keşfetmek istediği dünyanın bir parçasının kendisi olmasıdır.

Einstein

Biz Kendimiz hakkında yapmağa yetenekli olduğumuzu hissettiğimiz şeylere göre hüküm veririz, oysa başkaları yapmış olduğumuz şeylere göre hakkımızda hüküm verirler.

Bir insanın yaptığı en büyük hata, başka biri için çalıştığını sanmaktır.